

МЕКТЕПТЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ШКОЛЫ

Абильдина С.К., Дагарова Ж.У.

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТРАНСВЕРСАЛЬДЫ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ ТУРАСЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының трансверсальды дағдыларын дамыту ерекшеліктері қарастырылады. Трансверсальды дағдылар ұғымына талдау жасалып, оның мәні мен сипаты ашылған. Сондай-ақ трансверсальдық бағыттылық тұрғысынан бағдарлы білім беру ортасын қалыптастыру қарастырылған.

Кілт сөздер: трансверсальдылық, дағды, бастауыш сынып оқушылары, сыни ойлау, трансверсальды дағдылар, ақпараттық коммуникациялық технологиялар

Білім беру жүйесі адами капиталды дамытудың басты басымдылықтарының бірі болып табылады.

Кез келген мәдени қоғам үшін басты міндет – жас ұрпақты дұрыс тәрбиелеу. Дені сау, алдына мақсат қоя білетін, саналы, рухани бай және адамгершілік қасиетке ие тұлғаны тәрбиелеу – мемлекеттің орнықты қалыптасуының және оның болашақта бейбіт дамуының аса маңызды кепілі ретінде көрсетіледі [1]

Белгілі бір зерттеу саласында терминологиялық аппаратты кеңейту мәселесі анықтамалар арқылы жаңа білімді беру үшін нақты экспликацияға ие болатын ұғымдар мен терминдердің пайда болуымен және дамуымен байланысты. Мақалада «трансверсальдық» терминінің XIX ғасырдағы бұрынғы математикалық шеңбермен шектелген мәнмәтіндерінен адам қызметінің басқа түрлерінде таралу аймағын кеңейтуге дейінгі эволюциясын қарастыруға тырыстық. Бұл лексикалық құбылыс білім беру кеңістігінде, сондай-ақ білім беру қызметтерінің көп қабатты нарығында ерекше танымалдылық пен жиілікке ие болды, атап айтқанда соңғы онжылдықта «трансверсальды дағдылар (трансверсальды құзыреттілік)» термині пайда болды, ол қазіргі заманғы білімге негізделген, қоғамда сұранысқа ие жеке дағдылардың сапалық сипаттамаларын ұсыну кезінде қолданылады.

Терминнің пайда болуы мен шоғырлануына қатысты жүргізілген зерттеу жаңа терминологиялық құбылысқа сұраныстың шекараларын кеңейту туралы қорытынды жасауға, сондай-ақ «трансверсальды дағдылар» термині туралы бірыңғай түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді, демек, оны қазіргі заманғы білім беру, білім беру саясатында мүдделі тұлғалардың пайдалануы мен барабар қабылдауы деген сөз.

«Трансверсальды дағдылар»/«трансверсальды құзыреттілік» (transversal skills / transversal competence) терминдері қазіргі білім беру кеңістігінде салыстырмалы түрде жаңа, десе де «трансверсальдық» терминінің эволюциялық жолы ұзақ. Бұрын ол өзінің қолданыс аясында математика және теориялық информатика мәнмәтіндерімен шектелген.

Трансверсалдық - бастапқыда XIX ғасырдың басындағы сызықтық алгебра, дифференциалды және геометриялық топология ұғымы, кеңістіктің қиылысу мүмкіндіктерін сипаттайды және тангенске қарама-қарсы. «Трансверсальды» сын есімі кеңістіктік қисыққа енетін түзу сызықты білдіру үшін қолданылған [2].

Кезкелген терминологиялық бірлік сияқты, «трансверсальдық» термині де көпфункционалды. Оның номинативті функциясы, атап айтқанда, қызметі трансверсальдық туралы арнайы білімді бекіту және осы тұжырымдаманың жаңа қолданылуы, оның белгілері мен қатынастары арқылы жүзеге асырылады, бұл кезкелген терминнің қызмет ету шекараларын кеңейту кезінде адам танымы мен адам іс-әрекетіне тән. «Трансверсальдықты» оның номинативті функциясы адам танымының басқа салаларына тараған кезде XX ғасырға дейін «тәртіптік-спецификалық» термині деп санауға болады [3]. Геологияда трансверсальдық көлденең жыныстардың шөгу құбылысының сипаттамасына ретінде қолданылды. XX ғасырда көлік әзірлеу өнеркәсібінде трансверсальды-изотропты материалдардың беріктік критерийлері туралы пікірталас болды [2]. Бірте-бірте бұл термин гуманитарлық салаға көшті. Дегендей, философиялық дискурстарда Сартр «сананың жиналуын» өткен сананың нақты

және шынайы сақталуы мен ұсталуын білдіретін трансверсальды ниеттердің ойыны ретінде сипаттады. Гваттари трансверсальдық тұжырымдамасын дамытып, оны «әр түрлі деңгейлер арасындағы және ең алдымен әр түрлі мағынадағы максималды коммуникацияның» өлшемі ретінде анықтады, ал Шраг трансверсальдық туралы түсінікті қазіргі / постмодерндік оппозицияны жеңу тәсіліне қолданды. «Трансверсальды рационалдылық» идеясының теориялық негіздемесі Уэльс тұжырымдамасында қамтылған [4]. Қазіргі психологияда бұл термин «трансверсальды сәйкестік және заманауи нарциссистік шындық» үшін қолданылады [5]. Әлеуметтік мәдениетте трансверсальдық деп постмодерндік рефлексия процесінің ерекшелігі түсіндіріледі.

Кейінгі кездері бірқатар елдер мектеп оқушыларында, соның ішінде бастауыш мектеп оқушыларының бойынша трансверсальды дағдыларды дамыту үшін көп жұмыс жасауда. Бірқатар елдерде оқу бағдарламалары бірнеше тәсілдер мен пәндерді біріктіретін етіп реформаланды. Eurydice Report Еуропалық Комиссиясының «Еуропалық мектептердегі негізгі дағдыларды дамыту: саясаткерлер үшін қиындықтар мен мүмкіндіктер» (2012) баяндамасында көптеген елдерде пәндік мазмұнға баса назар аударып отырып, пәндік ұйым трансверсальды дағдыларды дамыту үшін қабылданған оқыту тәсілдерінің алуан түрлілігі бар күрделі оқу бағдарламаларының архитектурасына жол бергені айтылған [6].

Аталмыш құжатқа сәйкес, көлденең құзыреттіліктер үш негізгі құраушыны қамтиды: 1) азаматтық; 2) кәсіпкерлік, 3) АКТ дағдылары – және дәстүрлі мектеп пәндерінің мазмұнымен байланысты емес. Бұл дағдыларды дамыту тез дамып келе жатқан білімге негізделген қоғам (knowledgebased society) мәнмәтінінде бірдей маңызды болып саналады. Бірқатар елдердің көпшілігінде азаматтық, кәсіпкерлік және АКТ бойынша оқыту бастауыш және орта білім берудің оқу бағдарламасына енгізілген. Тәжірибе көрсеткендей, трансверсальды негізгі дағдыларды бастауыш және орта білім беру бағдарламасына біріктірудің үш негізгі әдісі бар: олар пәнаралық мәртебеге ие болуы мүмкін, қолданыстағы оқу пәндеріне біріктірілуі мүмкін немесе жеке оқу пәндері ретінде енгізілуі мүмкін [6].

Қазіргі білім беру жүйесіндегі негізгі өзгерістердің бірі - құзыреттілікке бағытталған ортаны енгізу. Қазіргі уақытта бастауыш сынып білім алушыларын оқыту процесі дағдыларды қалыптастыру арқылы осы ортаның жаңа белсенді құраушыларын енгізу саласына айналуға. Дағдылар, бастауыш сынып білім алушыларының негізгі білім деңгейінен басқа оқу уақыты, сонымен қатар трансверсальды фокусты қамтуы мүмкін, яғни өмір жолы жоғары бағалайтын көшбасшылық қасиеттермен, мәселелерді шешумен және топтық жұмыспен байланысты болуы мүмкін [7].

Трансверсальды дағдыларды үш санатқа бөлуге болады: құрал-аспаптық, тұлғааралық және жүйелік [8]:

Құрал-аспаптық дағдылар – бұл аспаптық функцияға ие және мыналарды қамтиды:

- танымдық дағдылар, яғни ойлар мен идеяларды түсіну және пайдалану қабілеті;
- өз ортасында өзара әрекеттесу үшін қажетті әдіснамалық дағдылар: уақытты басқару және оқу стратегиялары, шешім қабылдау немесе проблемаларды шешу.

- техникалық құралдарды, компьютерлерді және ақпаратты басқару дағдыларын қолданумен байланысты технологиялық дағдылар.

- лингвистикалық дағдылар, ауызша және жазбаша қарым-қатынас немесе екінші тілді білу.

Бінтымақтастық пен әлеуметтік өзара әрекеттесу процесін жеңілдететін тұлғааралық дағдыларға мыналар жатады:

- жеке дағдылар, яғни бұл дағдылар проблеманы сезіну немесе қабылдау қабілетімен, сыни ойлау және сындарлы қабылдау қабілетімен байланысты.

- топта жұмыс істеу және этикалық немесе әлеуметтік міндеттемелерді әлеуметтік тұрғыдан қолайлы түрде білдіру қабілетімен байланысты әлеуметтік және тұлғааралық дағдылар.

Жүйелік немесе интегративті дағдылар - бұл жалпы білімді игеру процесіне байланысты дағдылар. Олар бізге білім беру процесін жоспарлау және жақсарту үшін қажетті дағдыларды қосуға және бағалауға мүмкіндік береді. Аталмыш дағдыларды игеруге бағытталған білім беру ортасын модельдеу арқылы бастауыш сынып оқушыларының трансверсальды қасиеттерін мазмұнды және мақсатты қондырғылар деңгейінде анықтау қажет [9].

Таяу уақытқа дейін бастауыш мектеп элементар практикалық білімдер мен дағдыларды оқытудың тұйық циклі ретінде ұсынылатын.

Нарық экономикасы дамуының заманауи деңгейі, азаматтық қоғамның құрылымы адамды индустриялық қоғамға ғана емес, сонымен бірге білімге қаланған экономикалық қоғамға даярлығын қамтамасыз ететін өзге білім сапасын болжайды. Ақпараттық қоғамдағы білім беру жеке тұлғаның білім беру қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыруға бағытталған, бұл оның өзін-өзі толық

жүзеге асыруға деген ұмтылысының ғана емес, сонымен бірге тез өзгеретін әлем жағдайларының әсерін де білдіреді. Соңғы жағдайда адам өзгермелі мына әлемде өзін жайлы сезіну үшін өз білімін үнемі толықтырып отыру қажеттілігіне тап болады.

Қорытындылай келе, бастауыш сынып оқушылары трансверсальды дағдыларды игеруі қажет, себебі болашақ заман ағымы бүгінгі таңда белгілі бір даярлық бағыты бойынша нақты білімдерге қарағанда әлеуметтік дағдылармен, көшбасшылық, басқарушылық және ақпараттық-коммуникациялық технологиялық (АКТ) дағдылармен байланысты азаматтардың сапасын жоғары бағалайды. Бұл осындай маңызды дағдыларды бастауыш сынып оқушыларының бойында барынша өнімді әрі саналы дамыту, ал оларды бастауыш білім үрдісінде қалыптастыру мен одан әрі дамыту болашақ ел азаматтарына бұдан кейін сәтті жұмыспен қамтылу үшін бәсекеге қабілетті деңгейге шығуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 24 қарашадағы № 941 қаулысы (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000941#z86>)

2. Цветков С.В. Критерий прочности трансверсально-изотропных материалов различных классов симметрии структуры // Вестник МВТУ им. Н.Э. Баумана.серия «Машиностроение». –2009. – №1. – Б. 86-99

3. Wilkinson L. C. Learning language and mathematics: A perspective from Linguistics and Education // Linguistics and Education. – 2019. – № 49. – P. 86-95.

4. Welsch W. Unsere postmoderne Moderne. Berlin: Akademie Verlag GmbH, 2002. – 346 p.

5. Павлова О. Н. Трансверсальная идентичность и современная нарциссическая реальность // Вестник РУДН серия «Философия». – 2010. – № 3. – Б. 11-19.

6. European Commission. Report to the European Commission on Improving the quality of teaching and learning in Europe's higher education institutions. 2013. URL:http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/reports/modernisation_en.pdf (жүгіну күні: 22.01.2023).

7. Шишов С. Е. Компетентностный подход в образовании: прихоть или необходимость / С. Е. Шишов, И. Г. Агапов. Текст: непосредственный // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2002. – № 2. – С. 58-62.

8. Ильина Н.Н. Дидактико-технологическое обеспечение организации практико-ориентированного кластера для подготовки студентов профессионально-педагогического вуза / Н. Н. Ильина, О. Н. Шульц. Текст: непосредственный // Акмеология профессионального образования: материалы 16-й Международной научно-практической конференции, 17-18 марта 2020 г., Екатеринбург / Рос. гос. проф.-пед. ун-т. Екатеринбург, 2020. – С. 324-327.

9. Уляшина Н.Н. Формирование компетенции по рабочей профессии студентов профессионально-педагогического вуза: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Уляшина Наталья Николаевна; Рос. гос. проф.-пед. ун-т Екатеринбург, 2010. – 400 с. Текст: непосредственный.

Абильдина С.К., Копбалина К.Б.

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІНЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Мақалада оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастыру қажеттілігі негізделіп, жаратылыстану сауаттылығын қалыптастыру ерекшеліктері сипатталған, тапсырмалар мысалдары келтірілген. Осы мақаланы жазуға себепші болған АР14870260 "Білім беруді цифрландыру жағдайында бастауыш сынып оқушыларының функционалды сауаттылығын дамыту" ғылыми жобаны әділ де, дұрыс бағалағаны үшін ҚР БҒМ Ғылым комитетіне алғысымыз шексіз.

Кілт сөздер: халықаралық зерттеулер, функционалды сауаттылық, математикалық сауаттылық, оқу сауаттылығы, жаратылыстану-ғылыми сауаттылығы.